

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” ALBA IULIA
Școala Doctorală de Teologie**

**SFÂNTUL FRANCISC DE ASSISI ȘI
SPIRITUALITATEA RĂSĂRITEANĂ. NOTE,
COMENTARIII ȘI ANALIZE COMPARATIVE**

REZUMAT

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. Univ. Dr. Habil. Nicu DUMITRAȘCU

Autor:

Pr. Ph. Drd. Liviu Octavian MARINA FIȚ

Alba Iulia

2019

CUPRINS

Introducere.....
1. Biserica Apuseană la începutul secolului al XIII-lea.....
1.1. Scurt istoric; pontificatul papei Inocențiu al III-lea.....
1.1.1. Grija față de cruciadă.....
1.1.2. Exterminarea ereziei.....
1.1.3. Reforma Bisericii și a Curiei romane.....
1.1.4. Conciliul IV Lateran (noiembrie 1215).....
1.2. Viața monastică la nașterea Sfântului Francisc de Assisi.....
1.2.1. Regula benedictină și influența ei până în secolul al XIII-lea.....
1.2.2. Certozinii.....
1.2.3. Camaldolezii.....
1.2.4. Cistercienii.....
1.2.5. Stefano de Muret și ordinul din Grandmont.....
1.3. Concluzii.....
2. Sfântul Francisc de Assisi.....
2.1. Prezentare succintă a vieții Sfântului Francisc.....
2.2. Scrierile Sfântului Francisc.....
2.2.1. Reguli și îndemnuri.....
2.2.2. Alte scrieri ale Sfântului Francisc.....
2.3. Concluzii.....
3. Regula franciscană și regulile pahomiene și vasiliene.....
3.1. Începuturile regulilor monahale.....
3.2. Regula Sfântului Pahomie cel Mare.....
3.2.1. Viața Sfântului Pahomie cel Mare.....
3.2.2. Considerații asupra regulii monastice a Sfântului Pahomie cel Mare.....
3.3. Regula Sfântului Vasile cel Mare.....
3.4. Regula franciscană.....
3.5. Concluzii.....
4. Dimensiunea ecumenică a spiritualității franciscane.....
4.1. Raporturile cu necreștinii și necatolicii.....
4.1.1. Raportul franciscanismului cu islamul.....
4.1.2. Raportul franciscanismului cu protestantismul.....
4.1.3. Raportul franciscanismului cu Ortodoxia.....
4.2. Viziunea pan-cosmică a Sfântului Francisc.....

4.3. Viziunea ortodoxă asupra creației la Sfinții Părinți.....	
4.4. Concluzii.....	
5. Dimensiunea socială a spiritualității franciscane.....	
5.1. Sărăcia asumată de bunăvoie.....	
5.2. Viziunea asupra bolii.....	
5.3. Adevărata bucurie.....	
5.4. Concluzii.....	
6. O provocare teologică mereu actuală: problema stigmatelor.....	
6.1. Preliminarii. Stigmatetele Sfântului Francisc.....	
6.2. Evoluția fenomenului stigmatelor de-a lungul vremii.....	
6.3. Viziunea teologiei ortodoxe față de fenomenul stigmatelor.....	
6.4. Concluzii.....	
7. Mișcarea isihastă și spiritualitatea franciscană.....	
7.1. Aspecte generale ale conceptului isihast.....	
7.2. Reprezentanți de seamă ai isihasmului în sec. X - XIII.....	
7.2.1. Sfântul Simenon Noul Teolog (949 - 1022)	
7.2.2. Cuviosul Nichifor din singurătate (1215 - 1290).....	
7.2.3. Sfântul Grigorie Sinaitul (1255 - 1346).....	
7.2.4. Sfântul Grigorie Palama (1296 - 1359).....	
7.3 Spiritualitatea franciscană	
7.3.1. Rugăciunea neîntreruptă.....	
7.3.2. Rugăciunea care „îl vede” pe Dumnezeu.....	
7.3.3. Rugăciunea scurtă și repetată.....	
7.3.4. Rugăciunea de regret.....	
7.3.5. Rugăciunea numelui lui Iisus.....	
7.3.6. Rugăciunea de liniște (isihastă).....	
7.3.7. Lumina divină, dar al rugăciunii.....	
7.4. Concluzii.....	
8. Personalitatea și influența Sfântului Francisc. Modelul de viață franciscan.....	
8.1. Receptarea Sfântului Francisc în cadrul ordinului minor și în societatea apuseană.....	
8.2. Receptarea Sfântului Francisc de către protestanți.....	
8.3. Dialogul dintre franciscanism și culturile religiilor necreștine.....	
8.3.1. Dialogul dintre franciscanism și mozaism.....	
8.3.2. Dialogul dintre franciscanism și islam.....	
8.3.3. Dialogul dintre franciscanism și budism.....	
8.3.4. Dialogul dintre franciscanism și hinduism.....	

8.4. Receptarea personalității Sfântului Francisc în cultura teologică răsăriteană

8.4.1. Receptarea în cultura teologică românească.....

8.5. Concluzii.....

Concluzii generale.....

Referințe bibliografice.....

Teza mea de doctorat, intitulată *Sfântul Francisc de Assisi și spiritualitatea răsăriteană. Note, comentarii și analize comparative*, este o lucrare sintetică având drept scop prezentarea vieții și personalității celui mai cunoscut sfânt occidental al Evului Mediu, privite prin prisma asemănărilor cu spiritualitatea ortodoxă.

Lucrarea este împărțită în opt capitole precedate de introducere și urmate de concluzii și referințe bibliografice.

În *partea introductivă* am scris despre posibilitatea folosirii apelativului de ‘sfânt’ pentru un credincios al Bisericii Catolice care s-a distins printr-o viață exemplară, amintind atât hotărârile Sinodului panortodox din Creta din 16 - 26 iunie 2016, cât și viziunea reciprocă pe care o au occidentalii față de Biserica Ortodoxă.

Deși în mediul apusean există numeroase lucrări și studii referitoare la Sfântul Francisc de Assisi, credem că este important ca cel mai mare sfânt al Bisericii Catolice de după Marea Schismă să fie făcut cunoscut și mediului ortodox românesc, nu numai în ceea ce a însemnat viața și opera lui scrisă, ci și punctele de convergență cu spiritualitatea creștină orientală.

Cu privire la stadiul cercetării raportului dintre Sfântul Francisc și spiritualitatea răsăriteană până acum s-au scris două cărți importante, ambele provenind din mediul catolic. Prima îi aparține arhiepiscopului catolic de Corfu, Yannis Spiteris, și tratează concordanțele de spiritualitate și doctrinare între Sfântul Francisc și lumea ortodoxă, insistând mai mult pe mărturiile culturii și teologiei grecești¹. Cea de-a doua, apărută în 2007, îl are ca autor pe directorul centrului pentru ecumenism de la Assisi, fratele franciscan de origine română Silvestru Bejan, fiind o completare a similitudinilor dintre Sfântul Francisc și lumea ortodoxă cu mărturiile din cultura Bisericilor Ortodoxe Rusă și Română, alături de reevaluarea mărturiilor grecești².

Primul capitol creionează contextul Bisericii Apusene la începutul secolului XIII, analizând atât pontificatul și personalitatea papei Inocențiu al III-lea (1198 - 1216) cât și viața monastică a acelei perioade.

Astfel, în legătură cu activitatea papei Inocențiu al III-lea, am subliniat mai întâi grija deosebită pe care a avut-o pentru eliberarea Ierusalimului și a teritoriilor din Țara Sfântă cucerite de Saladin în 1187, fapt care a determinat susținerea ideii de cruciadă împotriva musulmanilor (cruciada a IV-a din 1202 - 1204).

Pe de altă parte, grija papei era îndreptată și înspre exterminarea ereziei (mișcarea catară

¹ Yannis SPITERIS, *Francesco e l'Oriente cristiano. Un confronto* (Roma: Edizione Istituto Storico dei Cappuccini, 1999).

² Silvestro BEJAN, *San Francesco d'Assisi nelle riscritture di alcuni ambienti ortodossi* (Padova: Edizioni Messaggero, 2007).

și cea valdeză) care își găsea numeroși adepți mai ales în rândul credincioșilor simpli. S-a ajuns până într-acolo încât și împotriva acestora a fost declanșată o cruciadă foarte sângeroasă (cruciada albigenză din 1209).

În aceste condiții, precum și datorită faptului că situația morală generală a clerului și a credincioșilor nu era la standarde foarte înalte, papa Inocențiu al III-lea a dorit ca prin Conciliul IV de la Lateran (noiembrie 1215) să reformeze Biserica Catolică și Curia romană.

Viața monastică la nașterea Sfântului Francisc era caracterizată de prezența mai multor ordine călugărești, toate îmbinând cele mai vechi reguli monahale apusene: regula augustiniană și regula benedictină. Cele mai cunoscute ordine erau: certozinii, camaldolezii și cistercienii. În acest context, Sfântul Francisc nu dorește crearea unui nou ordin monastic ci aplicarea la nivelul maselor de credincioși a principiilor de viață creștine care decurg din trăirea Evangheliei.

Capitolul al doilea prezintă biografia Sfântului Francisc, plecând de la informațiile cuprinse în primele lucrări scrise în acest sens, cele ale lui Tommaso da Celano (*Vita Prima di San Francesco d'Assisi* și *Vita Seconda di San Francesco d'Assisi*) și San Bonaventura da Bagnoregio (*Leggenda maggiore*), completându-le cu amănunte indicate în alte opere cuprinse în volumul *Fonti Francescane* (mai ales Sezione seconda - Biografie di Francesco d'Assisi).

Cei 44 de ani ai vieții Sfântului Francisc (1181/1182 - 03 octombrie 1226) crează tabloul unui personaj care trece de la o viață caracterizată de comerț, bani, distracții și dorința de afirmare cavaleriească, la un alt mod de a fi, profund duhovnicesc și misionar în același timp. Din momentele emblematice ale misiunii 'Sărăcuțului' din Assisi, care predica pocăința tuturor creștinilor, amintim: sărutul dat unui lepros, predica păsărilor, lupul din Gubbio, întâlnirea cu sultanul Melek-al-Kamel al Egiptului, presepele de la Greccio, stigmatele de pe muntele Verna.

Întreitul mesaj lăsat de către Sfântul Francisc ucenicilor săi a fost: să se iubească unul pe altul; să iubească și să păstreze sfânta sărăcie; să fie fideli și supuși clericilor din Sfânta Biserică. La mai puțin de doi ani de la mutarea la cele veșnice Sfântul Francisc a fost canonizat (16 iulie 1228).

În același capitol am amintit și despre scrierile Sfântului Francisc, care se pot grupa în trei categorii: rugăciuni și îndemnuri; scrisori; laude și rugăciuni. Din ultima categorie face parte și cea mai cunoscută lucrare a sfântului: *Cântecul creturilor* sau *Cântecul fratelui Soare*.

Capitolul al treilea pune față în față regula franciscană cu regulile monahale orientale ale Sfântului Pahomie cel Mare și ale Sfântului Vasile cel Mare.

Cele trei reguli monahale analizate, chiar dacă au fost scrise în perioade diverse ale

istoriei creștinismului și în contexte cultural-religioase și social-politice total diferite, au totuși în comun mai multe idei, și anume: se bazează pe Sfânta Evanghelie și pe Sfânta Scriptură, subliniază importanța celor trei voturi monahale (sărăcia de bunăvoie, ascultarea și fecioria), vorbesc despre cum trebuie să fie primiți frații în mănăstire, fac mențiuni referitoare la practicarea virtuților, la lucrul manual și la alte munci considerate demne pentru monah, la raportarea față de călugărițe precum și față de cei din lume.

În ceea ce privește regula monahală a Sfântului Francisc reținem cele trei etape ale cristalizării sale, o dată cu modificarea textului normativ născut inițial din experiența duhovnicească a Sfântului, întărită de textul scripturistic, dar aprobat oficial într-o formă mai mult juridică în varianta girată de bula papală „Solet annuere” din 29 noiembrie 1223.

Regula Sfântului Francisc, la fel ca și cele orientale de altfel, tratează viața fratelui (sau călugărului) ca fiind trăită în interiorul Bisericii. De aceea aceste reguli nu înlocuiesc Sfânta Scriptură sau Tradiția Bisericii, ci ele aplică principiile acestora la viața trăită în comun de către acei credincioși care doresc să-și închine întreaga existență lui Dumnezeu. Expresia Mântuitorului „cuvintele Mele sunt duh și sunt viață” (Ioan 6, 63) trebuie aplicată și la textul regulilor monahale în sensul că conținutul lor nu trebuie să se limiteze doar la învelișul semantic ci să fie unul mult mai profund, duhovnicesc și călăuzitor în viață. Acest deziderat rămâne la fel de actual și acum, după cum era și în Evul Mediu, cu mențiunea că fiecare epocă este chemată să transforme spiritual realitatea specifică propriei perioade de timp trăită: așa cum cuvântul lui Dumnezeu rămâne întotdeauna actual, tot așa și regulile monahale își păstrează în permanență actualitatea.

Cu toate că regulile monahale sunt împărțite în mai multe articole sau paragrafe, pentru o corectă înțelegere a lor trebuie să avem o viziune unitară a mesajului pe care ele îl transmit plecând de la cuvintele vieții pe care ni le oferă cu referire la Împărăția lui Dumnezeu.

Chiar dacă Sfântul Francisc nu era un om de mare cultură, putem presupune că el avea cunoștință de *Regulile* Sfântului Vasile cel Mare în mod direct prin varianta lor latină transmisă de Rufin, sau în mod indirect prin principalele ei idei transmise de Sfântul Ioan Cassian și chiar de Sfântul Benedict de Nursia.

Cel care a susținut pentru prima dată influența Sfântului Vasile cel Mare în *Regola franciscană* a fost Angelo Clareno, principalul exponent al franciscanilor spirituali, exilat mult timp în Grecia. În lucrarea sa, *Expositio super Regulam Fratrum Minorum*, îl citează foarte des pe Sfântul Vasile cel Mare, punându-l în analogie cu Sfântul Francisc: în explicarea termenului „minores”, în legătură cu sfaturile evanghelice (în special sărăcia), în prudența cu care trebuie acceptați frații în mănăstire, în raportarea față de muncă, în explicarea felului de viață chinovial, în slujirea superiorului mănăstirii, în certarea și îndreptarea fraților, în

raporturile fraților cu mănăstirile de călugărițe.

Capitolul al patrulea este dedicat dimensiunii ecumenice a spiritualității franciscane și viziunii pan-cosmice a Sfântului Francisc.

Latura prin excelență ecumenică a personalității Sfântului Francisc se vede întâi de toate în faptul că el a fost primul misionar creștin, de după căderea Ierusalimului din 1187, care a fost preocupat de propovăduirea cuvântului Evangheliei și în sânul islamului, dând dovadă de profunda dragoste care îl caracteriza și îl înflăcăra să-și dorească convertirea tuturor la adevărul evanghelic. Chiar dacă personal a ajuns o singură dată în teritoriile islamice, grija față de aceste zone s-a manifestat prin trimiterea permanentă de frați ca și misionari creștini, atunci când aceștia simțeau chemarea din partea lui Dumnezeu pentru o astfel de ascultare.

Convertirea evanghelică a Sfântului Francisc a determinat deschiderea sufletului său față de toți oamenii, indiferent de religie, permițându-i să vadă în toți semenii frați mai mici ai lui Hristos. Convins că unul singur este Tatăl cel din ceruri, așa după cum unul singur este Învățătorul, Iisus Hristos, și că noi toți suntem frați, Sfântul Francisc se prezenta întotdeauna ca „frate” și îi primea pe toți, fără deosebire, ca și „frați”. Această optică a frățietății universale, fondată pe paternitatea lui Dumnezeu și pe Hristos, a nutrit în sufletul ‘Sărăcuțului’ un profund respect pentru om și prin om față de întreaga creație. Dragostea lui fraternă s-a extins nu numai asupra oamenilor, creați de Dumnezeu după chipul Fiului Său și înspre asemănare sufletească cu El, ci și asupra animalelor și a tuturor creaturilor pe care le chema cu apelativul de „frate” și „soră”.

Explicația acestui mod de raportare față de creaturi trebuie căutată în profunda schimbare sufletească a Sfântului Francisc (metanoia) conform duhului Evangheliei, care a făcut din el un om liber. Astfel, pentru el și creația este eliberată de robia stricăciunii și devine capabilă să exprime ea însăși planul lui Dumnezeu (Romani 8, 19-21), Sfântul Francisc reușind să recunoască în tot ceea ce-l înconjoară scopul creației divine și să vadă în toate creaturile frați și surori pe care să-i respecte, să-i iubească și să-i asocieze sieși în cântarea laudelor lui Dumnezeu.

Profundele legături cu teologia ortodoxă, vădite și de scrierile Sfântului Francisc și de unele momente din biografia sa (chemarea la slujirea lui Dumnezeu ca urmare a ascultării unei pericope evanghelice, felul de viață al fraților minori cu accent pus pe rugăciune, raportarea față de muncă, comportamentele similare „nebulilor pentru Hristos”) completează latura ecumenică a spiritualității franciscane.

Referitor la similitudinile dintre viziunea pan-cosmică a Sfântului Francisc și spiritualitatea orientală exprimată prin viața și gândirea sfinților ortodocși (Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Isaac Sirul, Sfântul Serghie de Radonej, Sfântul

Serafim de Sarov, Sfântul Siluan Athonitul), putem afirma că vorbim despre înțelegeri și manifestări în epoci istorice diferite ale aceleiași tradiții comune a Bisericii. Mai ales pentru religiile necreștine, raportul Sfântului Francisc cu lumea animală reprezintă un punct central al personalității sale.

Capitolul al cincilea descrie dimensiunea socială a spiritualității franciscane și tratează trei aspecte legate între ele: sărăcia, boala și adevărata bucurie.

Din viața Sfântului Francisc înțelegem că pentru o urmare fidelă a lui Hristos creștinul trebuie să-și asume starea de sărăcie înțeleasă nu numai ca și sfat evanghelic adresat unui număr restrâns de oameni ci ca punct cardinal pentru oricine vrea să se alăture fraților minori și viețuirii acestora. Greutatea asumării condiției de sărăcie s-a văzut încă de timpuriu chiar și în rândul ucenicilor săi, de aceea prin *Testament* Sfântul Francisc încearcă să înlăture orice interpretare eronată a *Regolei bollate* care ar fi justificat posesia de bunuri materiale și primirea de favoruri din partea autorității bisericești. Supranumele de ‘Sărăcuțul’ din Assisi rămâne ca o mărturie a faptului că atât pentru contemporanii săi cât și pentru posteritate Sfântul Francisc a fost înțeles mai ales prin prisma acestei calități pe care a întrupat-o prin excelență în viața sa.

În strânsă legătură cu sărăcia și ca o asumare desăvârșită a acesteia trebuie înțeleasă și viziunea Sfântului Francisc asupra bolii, acceptată ca fiind un mijloc de purificare a vieții și de apropiere de Dumnezeu. Ca unul pentru care boala a însemnat o constantă a viețuirii, mai ales după convertire, Sfântul Francisc vorbește despre durere și suferință din propria experiență trăită zi de zi și de aceea învățătura lui cu privire la această temă trebuie asumată cu și mai multă considerație. Boala, acceptată cu încredere în purtarea de grijă a lui Dumnezeu, poate reprezenta pentru creștin o cale de urmat echivalentă cu a martirilor.

Atât sărăcia cât și boala trăite în ‘duhul’ Sfântului Francisc converg către ‘adevărata bucurie’, cea care nu numai nu se tulbură în ispite și umilințe, dar reușește să accepte totul din dragoste de Dumnezeu și de oameni, cu încredințarea că „dragostea nu cade niciodată” (I Cor. 13, 8).

Capitolul al șaselea se referă la un aspect foarte delicat din viața Sfântului Francisc, acela al primirii stigmatelor pe muntele Verna în 14 septembrie 1224.

Această întâmplare a fost privită cu oarecare suspiciune de către unii critici, deoarece prima mențiune despre stigmatel Sfântului Francisc se găsește de-abia în scrisoarea trimisă de către fratele Elia pentru a-i înștiința pe frații minori despre mutarea ‘Sărăcuțului’ la cele veșnice. De asemenea, nici în bula de canonizare nu se amintește nimic despre stigmatel, ci doar ulterior. Analiza evoluției istorice a acestui eveniment în tradiția fraților minori și a Bisericii Catolice în general, precum și diferitele opinii teologice occidentale dar și orientale

față de această temă, susțin ideea că ne aflăm în fața unui subiect foarte dificil, care încă de la început a generat opinii foarte diferite.

Făcând abstracție de părerile mai radicale cu privire la acest fenomen, pro sau contra, credem că semnele rănilor lui Hristos întipărite pe trupul Sfântului Francisc, cunoscute îndeobște sub numele de ‘stigmat’, reprezintă tocmai recunoașterea și validarea misiunii divine pe care ‘Sărăcuțul’ din Assisi a primit-o din partea Fiul lui Dumnezeu întrupat, aceea de a-L mărturisi chiar prin purtarea urmelor suferințelor Sale. De altfel, în Occident, îndumnezeirea este înțeleasă și ca identificare a omului cu Hristos care pătimește, stigmatele Sfântului Francisc fiind înrădăcinate în cultul său înflăcărat față de Sfânta Cruce și în dorința de a participa în chip personal la suferințele lui Hristos.

În tradiția ortodoxă nu avem exemple de sfinți stigmatizați. Există totuși unele situații care ar putea fi interpretate ca prezențe ale „luminii taborice” a Domnului glorificat care conservă semnele patimilor Sale chiar și în slavă, după cum afirmă Nicolae Cabasila și Sfântul Simeon Noul Teolog. Astfel se face mențiune despre o reprezentare iconografică, din Sfântul Munte Athos, a unui monah răstignit care emană flăcări și se amintește de crucificarea pe o piatră a Sfântului Serafim de Sarov timp de o mie de zile și o mie de nopți.

Acest eveniment al primirii stigmatelor de către Sfântul Francisc nu trebuie interpretat ca fiind unul izolat, întâmplător, ci mai degrabă ca unul care face parte dintr-un proces mult mai complex de profundă transfigurare a sa ca urmare a iubirii pe care o nutrea față de Dumnezeu.

Capitolul al șaptelea arată similitudinile dintre mișcarea isihastă și spiritualitatea franciscană. După ce am amintit aspectele generale ale conceptului isihast și primele mărturii, chiar din textul Sfintei Scripturi, care evidențiază venerarea pe care Biserica primară o avea față de numele lui Iisus, am prezentat pe scurt ideea de rugăciune a inimii la unii Părinți din Pateric. Am amintit patru sfinți răsăriteni care s-au remarcat în trăirea și teoretizarea învățăturii isihaste: Sfântul Simeon Noul Teolog, Cuviosul Nichifor din singurătate, Sfântul Grigorie Sinaitul și Sfântul Grigorie Palama.

Poziția categorică a Sfântului Grigorie Palama cu privire la inaccesibilitatea lui Dumnezeu în ființă dar, în același timp, afirmarea la fel de clară în ceea ce privește îndumnezeirea și participarea la viața dumnezeiască, înțeleasă ca și scop original și sfârșit al existenței umane, subliniază distincția dintre esență și energii în Dumnezeu. Energiile divine nu sunt considerate niciodată emanații divine sau un Dumnezeu diminuat, ci ele reprezintă viața dumnezeiască dăruită de Dumnezeu creaturilor Sale.

Analizând spiritualitatea franciscană se observă mai multe aspecte asemănătoare cu trăirea isihastă. O primă caracteristică a rugăciunii Sfântului Francisc este continuitatea,

caracterul ei neîntrerupt. ‘Sărăcuțul’ din Assisi îi îndemna pe frați să-și călăuzească inima spre Dumnezeu pentru a o face locuință a lui Dumnezeu și a Cuvântului Său, rugăciunea având și calitatea de a-L „vedea” pe Dumnezeu. Biografiile Sfântului Francisc și unele din scrierile sale atestă cu certitudine că el prefera forma scurtă și repetată a rugăciunii, asemeni isihaiștilor. În spiritualitatea franciscană este foarte frecventă prezența rugăciunii de regret, Sfântul Francisc însuși repetând de nenumărate ori sintagma: „*Dumnezeule, fii binevoitor mie păcătosului!*”. Biografia Sfântului mărturisesc destul de des devoțiunea sa particulară față de numele lui Iisus, iar cunoscutei rugăciuni liturgice *Adoramus Te, Christe...* Sfântul Francisc i-a adăugat și cuvintele „Domine Iesu” (Doamne Iisuse), care corespund primei părți a formulei isihaste: „Doamne Iisuse Hristoase...”. Nu în ultimul rând, rugăciunea franciscană este o rugăciune de liniște (isihie), ea aducând darul luminii divine pentru cel care se roagă cu stăruință.

Capitolul al optulea vorbește despre personalitatea și influența Sfântului Francisc și despre modul de viață franciscan. Sfântul Francisc a influențat epoca vremii atât prin predicile și scrierile sale, cât și prin maniera personală în care a pus în practică principiile de viață creștină inspirate din înțelegerea *ad litteram* a mesajului evanghelic. Personalitatea ‘Sărăcuțului’ din Assisi i-a impresionat deopotrivă pe oamenii simpli, pe laici și clerici, membri ai înaltei societăți, astfel încât a fost apreciat de toți încă din timpul vieții, însă după mutarea sa la cele veșnice cinstirea a devenit una quasi generală.

Astăzi vorbim despre existența a trei ordine monahale franciscane: primul ordin ‘franciscan’, reprezentat doar de bărbați, având trei ramuri: observanții, conventualii și capucinii. Al doilea ordin franciscan, care cuprinde exclusiv femei, este constituit din ordinul Sfintei Clara de Assisi sau al ‘clariselor’ (cu diferite denotațiuni). Există însă și un ordin franciscan mixt, cel al ‘terțiarilor’, (al treilea ordin) în care sunt cuprinși atât bărbați, cât și femei care trăiesc fie în lume, fie în fraternități.

Existența celui de-al treilea ordin franciscan care înglobează în el și persoane laice, bărbați și femei, este dovada cea mai clară a impactului mesajului Sfântului Francisc, concretizat prin asumarea principiilor lui și de către cei care viețuiesc în lume și sunt prinși în realitățile cotidiene legate de familie și muncă. Dintre caracteristicile familiei franciscane, pe lângă viața de rugăciune, actele filantropice și străduința de a împlini cât mai strict regula monastică lăsată de Sfântul Francisc, amintim două aspecte: primul este cel al bogatei activități scriitoricești, frații franciscani fiind foarte prolifici în acest domeniu, al doilea este cel al calității lor de custozi ai Locurilor Sfinte în Israel și Teritoriile Palestiniene.

Ulterior am analizat și raportul franciscanismului cu lumea protestantă, menționând trecerea de la o negare vehementă la începuturile Reformei, la interesul unui studiu critic în

epoca modernă, mai ales prin lucrarea lui Paul Sabatier, *Vie de Saint François d'Assise*. Am amintit apoi, foarte schematic, și raportul franciscanismului cu religiile necreștine. Atât creștinismul protestant cât și marile religii necreștine consideră viața 'Sărăcuțului' ca fiind cel mai bun mijloc de dialog cu Biserica Catolică și cu creștinismul în general. În persoana Sfântului din Assisi aceștia văd caracterul exemplar al umanității sale, fapt pentru care sentimentele avute vizavi de el sunt de admirație și de prețuire.

În ultima parte a acestui capitol am zăbovit asupra receptării personalității Sfântului Francisc în cultura și teologia răsăriteană (greacă, rusă și română), punctând cazul unor personalități în domeniu. Astfel, din sfera greacă i-am amintit pe: Nikos Kazantzakis (poet, narator și dramaturg), Nikos Matsoukas (teolog), Panaghiotis Kanellopoulos (intelectual și prim ministru), Fotis Kontoglou (pictor) și alții, din cultura rusă: Nicolai Aleksandrovici Berdiaev, Pavel Evdokimov, Vladimir Lossky, Nikita Struve, Maria Tatiana Alexeeva-Leskov și alții, iar din teologia românească: Nichifor Crainic, Ioan Gheorghe Savin, mitropolitul Antonie Plămădeală și Maria Cornelia Oros.

Studierea vieții și operei Sfântului Francisc de către reprezentanții Bisericii Ortodoxe a reprezentat, într-un fel, activarea unui ecumenism al sfinților, iar pentru vremurile prezente invocarea sa poate reprezenta un ajutor în lucrarea de menținere a unității și a păcii între oameni.

Concluziile întregii lucrări subliniază faptul că, chiar dacă nu se poate dovedi cu date istorice certe influența gândirii ortodoxe în manifestarea 'Sărăcuțului', totuși numeroasele convergențe în ceea ce privește spiritualitatea ne determină să afirmăm faptul că el reprezintă o sinteză între lumea creștină orientală și cea occidentală, fiind întruchiparea tradiției comune a Bisericii nedespărțite.